

דברים במתיחת תערוכות קאפקה בפראג

מכס ברוד / „צמיחה לבגרות“

„צמיחה לבגרות“ — זה שמה של סימפוזיה נהדרת, שחיבר ידידי הטוב יוסף סיק, אילו נתבקשתי לתת שם לביאוגרפיה של פראנץ קאפקה הייתי בוחר באותו שם: „צמיחה לבגרות“.

פראנץ קאפקה מת בעודו צעיר לימים. עבודת חייו לא שלמה, חייו היו חיים של חקר מתמיד ושאיפה ללא גבול. מה הדבר שהשתוקק לו וביקש אחריו? סבורני שכל חייו ביקש אחר דבר אחד בלבד: טוהר נשמה — טוהר מותלט אלטראיסטי ללא חנאי; טוהר — הוזה אומר צדק. צדק סוציאלי ביחסי אדם לחברו, וצדק גם בעולם המיטאפיסי, המשתקף לנו בספר איוב.

קאפקה, בן נאמן לעיר פראג, שרשיו היו נעוצים עמוק בקרקעה. נשמתו הפיוטית הלכה שבי אחר קסם העיר העתיקה של פראג ותושביה. כבן נאמן של פראג מושרש היה בתרבות הצ'אכית והגרמנית כמו בתרבות היהודית העתיקה.

בגיל צעיר מאד נתעוררה תודעתו לגבי מורשתו היהודית, ומאז התמסר בהתלהבות ללימוד תורת ישראל. בדיני האתיקה של תורת ישראל ומסורתו מצא את הדרך אל משאת נפשו. עד היום זוכר אני אותו ערב, בפינת „אלטשטאטאררינג“ ו„לאנגגאסא“, כאשר קרא לפני, מתוך אנתולוגיה לימודית וציטט את דבריו של ר' שמעון: „הואיל ונעשה לי גם אלך ואחקן תקנה“.

סינתזה זו היתה תמיד אחד מקווי־האופי הבסיסיים של קאפקה: מויגה זו של הטבעי והעל־טבעי, התמוזגות של המציאות והדמיון; של הריאליזם שלו מזה והמקוריות המשעשעת של רוחו מזה, רוח זו פעלתנית היתה בלא הפסק, עמילה וטוהחת עד שגברה עליו מחלתו והרסה אותו. גורל טראגי, ואם מותר לי אומר: גורל אירוני. שכן בימינו מחלתו ניתנת לריפוי. לו ניתן אז להאריך ימיו של פראנץ בשנים מספר בלבד כי אז יכולנו, אולי, לראותו היום בינינו. ומה טוב ומה נעים היה לראות את קאפקה בינינו; קאפקה בשיא כוחותיו היוצרים, אפשרויותיו העל אנושיות, תבונתו ואהבתו האופפת את הכול.

דיברתי זה עתה על אירוניה. אירוניה, חומור, אבסורדיות — כל אלה היו תמצית אמנותו. תמצית אישיותו המיוחדת במינה. ואף על פי כן בעל חדות־חיים היה, מאוהב בחיים ובקידמה, ולכן גם מובנת התעניינותו בתחיית העם היהודי במולדתו העתיקה.

הרשו נא לי לנצל הזדמנות זו להשמעת כמה הערות. שמה אני מאד, על כי יצירתו של קאפקה מוכרת עתה ומוערכת יפה בעיר מולדתו. ואולם סוג מסויים של פרשנות אינו מסב לי קורת רוח יתירה — ואיני מתכוון רק לפרשנות בארץ הזאת, אלא גם בארצות אחרות כגון אותה הרצאה מגוחכת של הפרופ' האמריקאי ויינברג. המנסה להציג את קאפקה כדקאדאגט, מדוכא, רומנטיקן שלילי מסוגו של אדגאר אֶלָן פו. פרשנות זו הופכת אותו רפה־רוח, מוגילב הירא את החיים, מין רוח־רפאים רבת־ענין.

פראנץ, שהיה הטוב בידידי במשך יותר מעשרים שנה, שעמו נפגשתי כמעט יום־יום ולעיתים אף פעמיים ביום, פראנץ זה היה שופע חיוניות, תוסס, אדם חיובי. הוא היה מעוניין בכול, במשחקי ספורט, בעולם הבמה והבד, בבעלי חיים, בקרקס וכו'. הוא היה מאוהב בפראג ובחיייה האמנותיים כשם שהיה מאוהב בחייהם של שפלי־הרות. רגשותיו פשוטים היו וטבעיים. רחוקים ממלאכותיות, אף כי האינטלקט שלו לא אחת בחר לו נתיבים סבוכים עקלקלים וסתומים ביותר — ללכת בהם.

ידידי הטוב והבלתי נשכח, גיאורג מרדכי לאנגאר, מחבר הספר בעל הערך הנצחי „תשעה שערים“, הדריך את קאפקה, וכן גם אותי, בלשון העברית ובארחות עולם החסידות. קיים קשר כמשי בין הלימודים הללו ובין החיפושים המתמידים אחר הצדק, שאנו מוצאים אצל קאפקה וכן גם במחזה החשוב „פריפריה“ לפראנטיסאק לאנגאר, אחיו של גיאורג.

עולמו של קאפקה רחב אופקים הוא ואנו אך מתחילים לתפוס את משמעותו. הוא היה חזוה, ברוחו העדינה חזו את אימות המפלצות הנאציות. צילו של עתיד קודר זה, אשר ההשגחה חשכה ממנו להתנסות בו בעצמו, מרחף על יצירותיו „המשפט“ ו„הטריה“, ואחראי לאופיין המלנכולי. אף על פי כן גדול היה בטחונו בשלום לכל הבריות ובקידמת המאמץ האנושי. אל לנו לפגום בדמות האצילית כפי שנצטיירה בקרבנו: הוא היה אדם יוצא מגדר הרגיל. אחד הגדולים ביותר, מן הנדירים ביותר בעולמנו, ואולם הוא עצמו — וכך אני רוצה לסיים — עני היה ושפלות כל כך. בענוות־רוחו היה מרבה לצטט אותה אמרה של רבי טרפון במסכת „אבות“: „לא עליך המלאכה לגמור, אך אין אתה בן תורין להיבטל ממנה“. ואכן קאפקה היה נאמן לרעיון זה, ויכולני להעיד על כך בשבועה, מעולם לא עמד בטל מן הצד כשמדובר היה במעשה גדול וטוב. נפש ישרה! נשמה ברה וטהורה!

אדוארד גולדשטיקר * / המציאות האמיתית

כיון שהוטל עלי למלא אחר דבריו של מאכס ברוד, אפתח בדברים שכבר אמרתי בהזדמנות דומה, אשתקד, בנעילת ועידת קאפקה בליבליץ: שיבתו של קאפקה לעיר מולדתו מנדחיו הממושכים והבלתי מוצדקים היא מקור של גאווה בחיינו התרבותיים והוכחה, לכך, שהספרות ההומאנית, שצמחה בעיר זו ובארץ זו, כבשה לעצמה זכות נצחית בתודעתנו.

ואני אומר דברים אלה בנוכחותו של מאכס ברוד, סופר גדול הידוע בעולם כאחרון לדור מייצגי התרבות ההומאנית הגרמנית, שנוצרה בפראג והפכה לנכס צאן ברזל.

יש תוהים, אם קאפקה עודנו אקטואלי בחברה האנושית של ימינו, שפניה נשתנו כל כך מחמת תהפוכות הזמן מאז מותו. סבורני שקאפקה אקטואלי בזמננו עוד יותר משום חיפושיו המתמידים, ללא ליאות וללא פשרות, אחר אמת התמים כפי שכבר צויין ע"י ברוד.

תחילת פעילותו הספרותית עמדה בסימן הספק, שהציק לו אם המציאות המתגלית בחיינו אמיתית היא אם לאו. נדמה היה לקאפקה, שהמציאות המתגלית לאדם בסבך החיים המודרניים

* אדוארד גולדשטיקר, מי שהיה בשעתו ציר צ'כיה בישראל ונאסר בימי משפט סלאנסקי, מכהן עתה כפרופסור לספרות גרמנית באוניברסיטת פראג.

והנחשבת בעיניו כנכונה, איננה המציאות האמיתית אלא צעיף בלבד, מעטה מזוייף, ויעודו האמיתי של האדם יתגשם רק לאחר שישל מעליו מעטה חיצוני זה ויגלה את האמת ויביאנה לתודעת החברה הסובבת אותו. היתה זו מלחמתו הבלתי פוסקת נגד ה"גבולות", כפי שכינה זאת בערוב ימיו. נקודת ראשית זו, יחס הספק, לגבי כל אמת נתונה, משותפת היא לכל המהפכנים בהיסטוריה האנושית כולה. ולא מקרה היא שמארכס העלה את האימרה "הטל ספק בכל דבר" *de omnibus dubitandum* כסיסמה החשובה ביותר בחיים. עובדה מעציבה היא, שקאפקה לא זכה אף להגיע למחצית הדרך שקבע לעצמו בחיפושים אחרי האמת, בגלל תהפוכות אכזריות בגורלו האישי ובגורל התקופה ואף בגלל עוצמת תודעת השליחות שהיתה לא לפי כוחותיו ושלמענה הקריב את עצמו.

חוכן יצירותיו כאילו שאוב מממלכה אחרת. כאשר היה מתחיל בכתיבה — ב"פעילות ספרותית" כלשונו — היה מנתק עצמו מהבלי עולם וקטנוניות שבו. בכוח רצונו העז ודמיונו השופע פרץ לעולם אחר. המתגלה לפנינו, בראיה ראשונה פאנטסטי וגרוטסקי עם חוקים משלו, השונים לגמרי מחוקי חיינו היומיומיים. לדידי היה זה האמצעי היחיד להתקרב קרבה של אמת אל הממשות.

האקטואליות של קאפקה בולטת במיוחד על רקע מאבקו לאחריות מתמדת של הפרט כלפי החיים, האנושות והעולם לאחריות של כל אדם כלפי עצמו וכלפי הסובבים אותו. בכך אפשר להסביר, לדעתי, למה נתכוון במושג חוק. קאפקה גרס חיים מתוך כפיפות לחוק, אשר במסגרתו ימלא האדם את תעודתו כאדם, כיצור המושלם, הנעלה והנאצל עלי אדמות.

בהומאניזם של קאפקה נעוצה מידה רבה של אקטואליות. המדברת אלינו גם כיום. דווקא אנו, החיים בחברה המודרנית, חייבים לדאוג לכך, שייעלמו אחת ולתמיד המכשולים ואימי המנגנון הנערמים בדרכו של האדם אל השלימות והמונעים ממנו חיי אמת ומוסר.

קאפקה היה ויוסיף להיות אקטואלי כסופר דגול, שיצר מיתודות חדשות לתפיסת העולם המודרני בצורת קיצורים וכתב־סתרים. הוא אינו סבור, כי אפשר לתת ביטוי לעולם בורא ומסובך זה באמצעות תאורים מפורטים ומדוקדקים, — את מהות החיים אין לחפש בגילויים חיצוניים כלשהם, אלא במעמקים פנימה.

קאפקה קרע חלון לתהומות המציאות על מנת לתחדיר לתודעתנו את החושית היעדר והאחריות האנושית.